

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh372>

KURTUBÎ TEFSİRİNDE TASAVVUF

Gökhan ATMACA*

Özet

Tasavvuf, dünyevî meşgalelerden kurtulmayı, kötü duygulardan arınmayı, kalbe Allah sevgisini yerleştirmeyi esas kabul eden bir anlayış olarak gelişmiş ve bir disiplin halini almıştır. Tefsir ise Allah'ın kelamı olan Kur'an'ın anlaşılması üzerine temellenmiş bir disiplindir. Kâinattaki her şey birbiriyle bir şekilde bağ kurmuştur. Bu sebeple olsa gerek, disiplinler arası etkileşimler hep olmuştur. Bu anlamda Tasavvuf hareketinin Tefsir ilmine yansımaları olmuştur. Sûflerin keşf ve ilhamlarına dayanan yorumları içeren eserler ortaya konulmuştur. Bu eserler işarî tefsir adını almıştır. Söz konusu eserlerde sûflerin keşf ve ilhamına dayalı olarak ayetlerin tefsirleri yer almıştır. Bu tür eserler de yoğunluk ayetlerin zâhirî anlamlarından ziyade bâtinî anlamalarına göre tefsir edilmesi şeklinde olmuştur. Bir de asıl Tefsir külliyatının çoğunluğunu oluşturan Tefsir eserleri vardır. Bu tefsirler ayetlerin zahirî anlamları üzerine yoğunlaşarak yazılmışlardır. Bununla birlikte birçok müfessirde tefsirlerinde işarî tefsir bağlamında yorumlar yapmışlardır. Bu çalışmada büyük İslam âlimlerinden olan Kurtubî'nin *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an* adlı tefsirinde Kurtubî'nin tasavvufa bakışı tespit edilmek üzere kaleme alınmıştır. Bu bağlamda çeşitli tasavvufî terimlere yönelik Kurtubî'nin yaklaşımı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Kurtubî'nin bazı ayetleri tefsir ederken kimi mutasavvıfların görüşlerine yer verdiği görülmüştür. Bu doğrultuda elde edilen bulgular çalışmamızda yansıtılmıştır. Yine bazı mutasavvıfların kimi söylemleri ve yaşam tercihleri üzerine ciddi eleştirileri olan Kurtubî'nin tenkitleri çalışmamızda yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kurtubî, Tefsir, Tasavvuf, Âyet, Kur'an.*

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü.

Sufism of Qurtubi's Commentary

Abstract

Sufism developed as an understanding that accepts principal to salvation from busyness of this world, to be purified of wicked emotions and to put in heart the love of Allah and it becomes a discipline. But the Tafsir is a dicipline that based on understanding of the Koran, the words of Allah. All existences in universe are correlated with each other. Because of this there have been inter-discipline responses or interactions every time. In this sense there have been some reflections of Sufism movement to the science of Tafsir. There have been produced some works that based on inspirations of sufis and include the comments called as "ish'ari". These works called as ish'ari exegesis. The interpretations of ayets are depend on inspirations of sufis in these books. Distinctiveness of these books aren't interpreted according to ostensible meanings but the esoteric meanings. Another books are this science. These tafsir books are written by concentrating on the ostensible meanings of ayets. However too many explicator remark interpretations in the frame of ish'ari exegesis into their works. This paper has written to determine what the opinion of İslamic scholar Qurtubi on sufism in his tafsir book named "el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an". In this context the approach of Qurtubi to several sufism terms has been fixed. As well as it has seen that the Qurtubi has given place the opinions of some sufis when he interprets some ayets. Accordingly the findings has reflected on the study. And also serious critics of Qurtubi about some explanations and lifestyles of some sufis have taken place into the study.

Key Words: *Qurtubi, Commentary, Sûfism, Ayah, The Koran.*

GİRİŞ

İslam ilim tarihi boyunca yetişmiş olan ilim adamları arasında önemli bir yere sahip olan Kurtubî, Kurtuba'da doğmuştur.¹ Doğum tarihi tam olarak belli değildir. Bu konuda çalışma yapan Kasabî'ye göre 580–595 yılları arasında doğmuştur.² Bununla birlikte genel kanaat Kurtubî'nin hicrî VI. yüzyılın sonları veya VII. yüzyılın başlarında doğduğu yönündedir.

Gençliğinde çömllekçilikle uğraşan Kurtubî, ilk tahsilini Kurtuba'da yapmıştır. Burada Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed el-Kaysî, Rebî' b. Abdurrahman b. Ahmed el-Eş'arî ve Ebu'l-Hasan Ali b. Kutrâl el-Ensârî gibi alimlerden ders almıştır. 633/1236 yılında Kurtuba'nın işgali sonrasında İskenderye'ye gitmiştir. Burada Ahmed b. Ömer el-Kurtubî'den *el-Müfhim fi*

¹ İbn Ferhun, İbrahim b. Ali Muahmeed el-Yamerî el-Malîkî, *ed-Dibâcu'l-Müzehb fi Marifeti Ulemai Ayani'l-Mezheb*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ts., s. 317.

² Kasbî, Mahmut Zelat, *el-Kurtubî ve Menhecuhu fi't-Tefsir*, Kahire 1979, s. 8.

şerhi Sahihi Müslim adlı eserin bir kısmını dinlemiştir. Ebû Muhammed Abdulvehhâb b. Revâc ve Ebû Muhammed Abdülmu'ti el-Lahmî'den de istifade eden Kurtubî daha sonra Ebû Ali Hasan b. Muhammed el-Bekrî'den ders okumuştur. Kahire'de de bir müddet ikamet eden Kurtubî, Saîd bölgesinde Münyetü Benî Hasîb'e yerleşmiş ve ömrünün geri kalanını burada geçirmiştir.³

Tefsir, hadis, kıraat ve fıkıh gibi alanlarda yeterli birikime sahip olan Kurtubî'yi Zehebî "ilimde derya" olarak nitelendirmiştir. Mâlikî olmakla birlikte mezhep taasupçuluğuna karşı olan Kurtubî başta Mutezile olmak üzere Râfizîye, Kerrâmiyye gibi fırkaları eleştirmiştir.⁴ Devlet adamlarını bazı tutumlarından ötürü tenkit etmiş; bu konuda hukuk dışı davranan, rüşvet alan kimselere karşı mücadele etmiştir.⁵ Mütevazi bir kişiliğe sahip olan Kurtubî, zühd hayatına önem vermesiyle tanınmıştır.⁶ Ömrü boyunca ilmî faaliyetlerde bulunmuş ve çeşitli eserler ortaya koymuştur. 9 Şevval 671/29 Nisan 1273'de Münyetü Benî Hasîb'de vefat etmiştir.⁷

Kurtubî'nin konu edindiğimiz tefsirinin tam adı *el-Câmi' li Ahkâmi'-Kur'an ve'l-Mübeyyin Limâ Tazammana mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkan*'dir. O, bu eserinde rivayet tarikine riayet etmiş olmakla birlikte dirayetini de ortaya koymuştur. Eserin mukaddimesinde Kur'an'ın fazileti, tilaveti, icazı, cemi ve tertibi gibi meselelere değinmiştir.⁸ Tefsir yaparken ayetlerin nüzûl sebeplerine yer vermiş; kıraat vecihleri, irap, garîbu'l-Kur'an gibi meselelere değinmiş, şiirle istîşhatta bulunmuştur. Eserini hür bir zihin, nükteli bir dil, cedel ve münakaşada daha ılımlı bir üslupla kaleme almıştır.⁹

Bu çalışmamız Kurtubî'nin söz konusu eserinde tasavvufun yerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda kısaca tasavvuftan bahsedebiliriz. Tasavvufun anlamı hususunda çeşitli tarifler yapılmıştır. Bu çeşitlilik daha ziyade tarifi yapanın zevk, meşrep ve bilgisine göre değişiklik arz etmiştir.¹⁰

³ Tayyar Altıkulaç, "Kurtubî, Muhammed b. Ahmed", *DİA*, XXVI, Ankara 2002, s. 455.

⁴ Zehebî, Muhammed es-Seyyid Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-müfessirîn*, Mektebetü Vehbe, Kahire 2000, II, 337-338; Altıkulaç, "Kurtubî, Muhammed b. Ahmed", *DİA*, XXVI, 455.

⁵ Altıkulaç, "Kurtubî, Muhammed b. Ahmed", *DİA*, XXVI, 455.

⁶ Zehebî, Muhammed es-Seyyid Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-müfessirîn*, Mektebetü Vehbe, Kahire 2000, II, 336.

⁷ Zehebî, *a.g.e.*, II, 336.; Kasbî, *a.g.e.*, s. 10.

⁸ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakatu'l-Müfessirîn*, Bilmen Yay., İstanbul 1974, II, 524.

⁹ Zehebî, *a.g.e.*, II, 337, 341.

¹⁰ Kuşeyrî, Abdülkerim, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, (Haz. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul 2003, s. 367.

Genel olarak Tasavvuf, zühd ve takva ile rûhî bunalımlardan, dünyevî meşgaleler, kötü duygulardan arınmak, içten mâsivâyı atıp yalnız Allah sevgisini kalbe yerleştirmek, beşeri varlığı Hakk'ın varlığında yok etmek¹¹ olarak tanımlanmıştır.¹²

Tasavvuf hareketinin tefsir ilmine yansımaları olmuştur. Bunun sonucunda sûfilerin keşf ve ilhamlarına dayanan yorumları içeren eserler ortaya konulmuştur. Bu eserler işarî tefsir adını almıştır.¹³ Söz konusu eserleri telif eden sûfilere göre Kur'an'da mevcut kelime, lafız ve cümlelerin ilk başta akla gelen dış (zâhir) anlamlarından başka sûfinin marifetteki yerine göre halka halka genişleyen iç (bâtın) manaları da vardır. Onlara göre Kur'an'ın dış (zahiri) anlamını Arapça bilenler, iç (batınî) anlamını ise arifler bilir.¹⁴ Bu bağlamda bazı tefsirler doğrudan ayetlerin batınî anlamlarını, sûfinin keşf ve ilhamlarını maksat edinerek yazılırken, bazı tefsirlerde ise dolaylı olarak işarî yorumlar yer almıştır.¹⁵

Kurtubî'nin tefsiri daha çok ayetlerin ahkama dönük yönü üzerinde duran bir hüviyete sahiptir. Bununla birlikte onun zaman zaman işarî tevillere yer verdiği veya kimi zamanda sûfilerin bazı işarî yorumlarını reddettiği görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmamızda Kurtubî'nin *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an* adlı tefsirinde tasavvufa bakışı tespit edilmeye çalışılacaktır.

A. Kurtubî Tefsirinde Bazı Tasavvufî Kavramlar

Kurtubî, tefsirinde mutasavvıfların çokça önemsedikleri bazı kavramlara atıf yapmakta ve bu kavramlar üzerine bazı mülâhazalarda bulunmaktadır. Bu husus onun tasavvufa bakış açısını ortaya koyacağı için önemlidir. Bu bağlamda Kurtubî'nin bazı tasavvufî kavramlara yaklaşımı şu şekildedir:

¹¹ Süleyman Ateş, *İşarî Tefsir Okulu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, s. 12.

¹² Tasavvuf konusunda geniş bilgi için bkz. Hucvirî, Ebu'l-Hasan Data Gencbahş Ali b. Osman b. Ali (465/1072), *Keşfu'l-mahcûb*, (Trc. İsâd Abdulhâdî Kandil), Kahire 1974, s. 227-239.

¹³ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Abdulvahap Yıldız, "Meybudî ve Keşfu'l-Esrâr Adlı Tefsirinde Tasavvufî Kültür", (Basılmamış Doktora Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2000, s. 29-30.

¹⁴ Zâhir ve bâtın hakkında geniş bilgi için bkz. Dilaver Selvi, "Her Ayetin Bir Zahiri Bir Bâtını Vardır-Hadisindeki Zahir ve Batın Kavramları Üzerine Değerlendirmeler", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, 2011, ss. 7-41.

¹⁵ Süleyman Uludağ, "İşarî Tefsir", *DİA*, XXIII, İstanbul 2001, 424-425. İlim adamlarının İşarî Tefsir hakkında ki mülâhazaları için bkz. Ahmet Çelik, *el-Âlûsî'nin Rûhu'l-Me'ân'î İsimli Eserinde "İşarî Tefsir"*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1996., s. 26-27.

1. Keramet

Kur'an ve Sünnet'e tam olarak uyan, itikadı tam, takva sahibi bir kuldan sadır olan harikulade hallere keramet denilmiştir.¹⁶ Mutasavvıflar Allah dostlarından kerametın zühûr edebileceğini söylemişlerdir.¹⁷ Keramete örnek olarak su üzerinde yürüme, hayvanlarla iletişim kurabilme, bir mekandan başka bir mekana vasıtasız gidebilme, rüyanın hakikat olarak dünya hayatında gerçekleşmesi vb. durumları göstermişlerdir.¹⁸

Kurtubî kerametın mümkün olduğunu kabul eder ve bu bağlamda “Yüce Allah'tan onların kerametlerine iman etmek üzere bize sebat vermesini ve herhangi bir mihnet ve fitneye maruz bırakmadan bizleri de onların arasına katmasını dileriz.”¹⁹ şeklinde duada bulunur. Kehf Suresi 17. ayetten yola çıkarak mağara ehline güneşin isabet etmemesini keramet olarak değerlendirir.²⁰ Yine Kehf Suresinde yer alan Musa ve Hızır kıssasındaki hadiseleri evliyanın kerametine dair bir delil olarak görür. Ona göre Hızır'ın halleriyle ilgili olarak anlatılan bütün hususlar olağanüstü işlerdendir. Buradaki hadiseleri keramet olarak kabul edilmesinin de Hızır'ın bir peygamber değil veli olarak kabul edilmesi halinde söz konusu olacağını söyler.²¹

Kurtubî'ye göre sabit haberlerin ve mütevâtir ayetlerin delâleti üzere evliyanın kerametleri sabittir. Kerametleri ya inkarcı bir bidatçi yahut haktan sapmış bir fasıktan başkası inkâr etmez. Allah tarafından Hz. Meryem'e yaz ayında kış meyveleri, kış ayında yaz meyvelerinin verilmesi, kurumuş olan hurma ağacının meyve vermesi ve yine Hızır kıssasında bildirilen geminin delinmesi, çocuğun öldürülmesi, duvarın onarılıp düzeltilmesi de kerametlere delildir.

Kurtubî kerametle mucize arasında fark olduğunu, bu sebeple kerametın gizli tutulmasının mucizeninse açığa çıkarılmasının gerektiğini söyler.

¹⁶ Abdulvahap Yıldız, “Kerâmet ve İstidrâc”, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl:14, Sayı: 21, Ocak-Haziran 2009, s. 42.

¹⁷ el-Kelâbâzî, Ebî Bekr Muhammed b. İshak (h. 380), *et-Taarruf li-mezhebi ehli't-Tasavvuf*, (Thr. Ahmed Şemseddin), Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1993, s.79; Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 433.

¹⁸ el-Kelâbâzî, *a.g.e.*, s. 79.

¹⁹ Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr (671/1273), *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*, (Thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrahim Atfeş), Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, Kahire 1964., VI, 202.

²⁰ Kurtubî, *a.g.e.*, X, 369.

²¹ Kurtubî, *a.g.e.*, XI, 28. Kurtubî'ye göre Hızır Nebî'dir, fakat Resûl değildir. Ona göre Hızır'ın Nebî olduğunun delili de “Ben bunları kendiliğimden yapmadım” (Kehf 18/82) ayetidir. Bkz. *a.g.e.*, a.y. Mutasavvıflara göre Hızır'dan sadır olan şeyler keramettir. Bkz. Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 439.

Kerametın ortada bir iddia olmaksızın görülen hal, mucizenin ise peygamberlerin peygamberlik iddiası ile vuku bulan bir hal olduğunu söyleyen Kurtubî, peygamberlerden delil istenmesi sonucunda mucizenin ortaya çıktığını söyler. Ona göre tarihte kerametın sabit olduğunu gösteren hadiseler yaşanmıştır ve recî vakasında²² şehit edilen Hubeyb b. Adî'nin cesedinin Allah tarafından korunması bu tür olaylardandır.²³

Peygamber olmadığı halde birtakım olağan üstü haller gösteren kimselerin bu yönlerinin onların veli olduklarına dair bir delil olamayacağını söyleyen bazı bilginlerin görüşlerini aktaran Kurtubî, âlimlerin bu görüşleriyle kimi mutasavvıflara ve rafizilere muhalefet ettiklerini söyler. Çünkü mutasavvıflar ve rafizîlerin iddiası kendilerinin veli oldukları yönündedir. Zira onlara göre olağanüstü hal gösteren kişi, veli olmasaydı Allah bu gibi şeyleri onların elleri vasıtasıyla izhar etmezdi. Bu konuda bahsi geçen ilim adamlarının görüşünü kabul eden Kurtubî'ye göre bir kimsenin Allah'ın velisi olduğunu bilmek, ancak onun ileride de mümin olacağını bildikten sonra kabul edilebilir. Çünkü ona göre veli olarak addedilen kişinin mümin olarak öleceği bilinmeyeceğine göre o kimsenin Allah'ın velisi olduğunu söylemekte doğru olmaz. Zira gerçek veli, Allah tarafından mutlaka iman ile öleceği bilinen kimsedir. Herhangi bir kimsenin iman üzere öleceğini söyleme imkanına sahip olmadığımızı göre, hatta o kişinin kendisi dahi iman üzere öleceğini söyleyemeyeceğine göre, onun bu harikulade halinin Allah'ın velisi olduğunun delili olmadığı ortaya çıkar.²⁴

2. Takva

Takva, korkmak, Allah'a boyun eğmek ve böylece azabından korunmak, nefsi korkulan şeylerden korumak gibi anlamlara gelir.²⁵ Büyük mutasavvıflardan Kuşeyrî'ye (465/1072) göre takva bütün iyilikler ve faziletlere bürünmek demektir. Takvanın hakikati ise Allah'a itaat ederek azabından sakınmaktır.²⁶

²² Adal ve Kâre kabilelerinin kendilerine İslam'ı öğretmek için davet ettikleri heyete düzenledikleri suikasttır. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Recî Vak'ası", *DİA*, XXXIV, İstanbul 2007, s. 510-511.

²³ Kurtubî, *a.g.e.*, XI, 30-32.

²⁴ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 297.

²⁵ Bekir Köle, "Zeynüddin-i Hâfî ve Eserlerinde Tasavvuf Görüşleri", (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s. 224.

²⁶ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 200.

Kurtubî'ye göre ise Allah'ın azabından salih ameli ve samimi duası sayesinde korunan kimseye “muttakî” denir. Ona göre bu kelime, “hoşlanılmayan şeyden sakınmak” tabirinden alınmıştır. Bu konuda O, büyük mutasavvıflardan Ebû Yezîd el-Bistâmî'nin (ö. 234/848 veya 261/874) “Takva sahibi konuştuğu zaman Allah için konuşan, amel ettiği zaman Allah için yapandır.” sözüne ve Ebu Süleyman ed-Dârânî'nin (ö.215/830) “Takva sahipleri Allah'ın kalplerinden şehvet ve arzuların sevgisini çekip sıyırdığı kimselerdir.”²⁷ sözüne yer verir.

3. Tevekkül

Tevekkül, birisine güvenip sorumluluğu ona vermek, bir işte Allah'a güvenmek ona boyun eğmek gibi anlamlara gelir.²⁸ Mesruk'a (ö. h. 299) göre tevekkül kişinin başına gelen şeylerde Allah'a teslim olmasıdır.²⁹ Kurtubî'ye göre tevekkül, Allah'a güvenmek, O'nun takdir ettiği hükmün mutlaka gerçekleşeceğine kesin olarak inanmak, yemek-içmek, düşmandan sakınmak, silah hazırlamak, yapılması gereken şeyleri yerine getirme gibi hususlarda Hz. Peygamberin sünnetine tabi olmaktır. Bu görüş aynı zamanda fukahanın görüşüdür ve Kurtubî bu görüşe katılır. Ona göre sûfilerin muhakkik olanları da bu görüştedirler.³⁰

Kurtubî tevekkül edenleri iki kısma ayırır. Birincisi, tevekkül hususunda sapasağlam olan kimsedir. Böyle bir kimse kalbi ile bu sebeplerden herhangi birisine yönelmez. Bu hususta sadece emir gereğince sebepleri yerine getirir. İkincisi ise bu duruma gelmemiş olan kimsedir. Bu kimse, kimi zaman bu sebeplere iltifat eder. Fakat ilmi yollarla, kat'i delillerle bunlara iltifatı nefsinden uzaklaştırır. Bu kişi, Allah lütfuyla mütevekkillerin makamına ulaşmaya kadar bu hale devam eder.³¹

Tevekkülü kişinin acizliğini göstermesinin yanı sıra Allah'a güvenip dayanması şeklinde de açıklayan Kurtubî, tevekkülün tanımı hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri olduğunu söyler. Bu bağlamda sûfilerden bir kısmının şu sözlerine yer verir: “Kalbinden aslan yahut ondan başka Allah'ın dışındakilerin korkusu tamamen gitmedikçe ve şanı yüce Allah'ın teminatı

²⁷ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 161.

²⁸ Yaşar Kurt, “Ni'metullah Nahcivânî ve Tasavvufî Tefsîri”, (Basılmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1998, s. 197.

²⁹ el-Kelâbâzî, *a.g.e.*, s. 118.

³⁰ Kurtubî, *a.g.e.*, IV, 189.

³¹ Kurtubî, *a.g.e.*, IV, 190.

altında olması dolayısıyla da rızık talebi için çalışmayı terk etmedikçe, herhangi bir kimse “mütevekkil” adını almaya hak kazanamaz.” Kurtubî sûfîlerin söz konusu sözlerine yer vermekle beraber buradaki yaklaşıma katılmaz.³² Çünkü sûfîler mütevekkil olmayı rızık için dahi olsa çalışmamaya bağlamışlardır. Halbuki Kurtubî’ye göre H. Peygamber’in sünneti doğrultusunda dünyevi sebeplere sarılmak gerekir.

4. Zühd

Zühdün tarifi ve keyfiyeti konusunda mutasavvıflar farklı fikirlere sahiptir. Kimi sûfîler Allah’ın helal kıldığı şeylerin terkedilmesini esas alan zühdü haram kabul ederler. Diğerleri ise haram şeylerin terkinde zühdün şart, helallerde ise fazilet olduğunu söylerler. Çünkü onlara göre kulun haline şükretmesi ve sabretmesi, dünyada rahat ve zengin yaşamasından daha iyidir.³³ Cüneyd el-Bağdâdî’ye göre zühd kişinin dünya malına sahip olmaması, kalbini arzulardan arındırmasıdır.³⁴

Zühd konusunda birçok kimsenin görüşüne değinen Kurtubî, en uygun tanımı Süfyan es-Sevrî’nin (ö. 161/778) yaptığını ifade eder. Buna göre zühd emelin kısa tutulmasıdır. Bayağı şeyler yemek ve aba giyinmek tek başına zühdü temsil etmez. Çünkü emelini kısa tutan kimse, zaten yiyeceklerine fazla özenmez, giyecekleri hususunda da ince eleyip sık dokumaz. Dünyadan kolayına geleni alır ve gayesine ulaştıracak kadarıyla yetinir.³⁵ Kurtubî’ye göre kişinin fizyolojik olarak ihtiyaç duyduğu şeyleri terk etmesi iyilik değildir. Böyle yapan kimse de zahid değildir. Çünkü bu kimse kendi bedeninin zayıf düşürür ve bir takım ibadetleri yerine getiremez. Böylece daha büyük sevaptan mahrum kalır.

İhtiyaç miktarından fazlasını tüketmenin haram ya da mekruh olduğuna dair iki farklı görüş olduğunu söyleyen³⁶ Kurtubî, Hz. Peygamber’in “Kâfir kimse, yedi bağırsakla yer. Mümin ise tek bir bağırsakta yer.”³⁷ hadisinden yola çıkarak Resulullah’ın bu sözlerinde dünyalıklardan az ile yetinmeye dolayısıyla zühde bir teşvikin olduğunu söyler.³⁸

³² Kurtubî, *a.g.e.*, IV, 253.

³³ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 208.

³⁴ el-Kelâbâzî, *a.g.e.*, s. 109.

³⁵ Kurtubî, *a.g.e.*, X, 355.

³⁶ Kurtubî, *a.g.e.*, VII, 191.

³⁷ Müslim, Eşribe 34

³⁸ Kurtubî, *a.g.e.*, VII, 192.

5. İlham ve İlm-i Ledûn

Kurtubî'ye göre ilham Allah'ın dilediği kullarına bir takım bilgiler vermesidir.³⁹ Bu konuya Zülkarneyn kıssası ve Hz. Musa'nın annesine Allah katından gelen bilgi meselesinde de değinen Kurtubî'ye göre Zülkarneyn peygamber değildiyse kendisine bildirilen bilgi ilhamdır.⁴⁰ Yine Hz. Musa'nın annesinin peygamber olmadığına dair icmanın olduğunu söyleyen Kurtubî, ona gelen bilginin de ilham olduğunu vurgular.⁴¹

Sadece Allah katından öğrenilen ilim olarak tanımlanan⁴² ilm-i Ledun konusuna Ali İmran suresi 8. ayette değinen Kurtubî söz konusu ayeti "Senin tarafından lütfederek bize rahmet bağışla, bizden herhangi bir sebep veya amel dolayısıyla değil." şeklinde açıklar. Ona göre bu ayet Allah'a bir teslimiyetin ifadesidir. Bu açıklamalarından sonra şöyle der: "Muhtemelen mutasavvıfların cahilleri ile bâtınilerin zındıkları bu ve benzer âyetlerden yola çıkarak "İlim denilen şey, Allah'ın baştan beri herhangi bir kesb (ilim tahsili) söz konusu olmaksızın kendiliğinden bağışladığı bir şeydir. Kitapları ve yaprakları incelemek-araştırmak ise bir perdedir." derler. Ancak böyle bir yaklaşım kabul edilemez. Âyetin anlamı bize rahmetinden sadır olan bir nimet bağışla. Çünkü rahmet, zati sıfata racidir. Rahmetin kendisinin hibe edilmesi düşünülemez."⁴³

6. Kalp

Kurtubî'ye göre kalp, bütün varlıkların en şerefli yeri olup düşünce ve fikir kalpte yer edinmektedir. Bu organa kalp adının verilmesinin sebebini oraya gelen düşüncelerin çok hızlı gelmesi ve evirilip çevrilmesi olarak izah eder.⁴⁴ Ona göre organlar her ne kadar kalbe tabi ise de kalp organların işlediklerinden etkilenmektedir. Çünkü zahir ile batın arasında bir ilişki vardır. Buna delili de Hz. Peygamber'in şu hadisidir: "Kişi doğru söyler. Bunun üzerine onun kalbine beyaz bir nokta konur. Yine kişi bir yalan söyler ve bu sebeple kalbi kararır."⁴⁵ Bu konuda başka nasları da delil getiren Kurtubî'ye göre, Hz. Peygamber'in "Kişi bir günah işlediği takdirde kalbi kararır. Eğer tevbe ederse o zaman onun

³⁹ Bkz. Kurtubî, *a.g.e.*, I, 279; VIII, 196; IX, 142; XI, 52; XIII, 256.

⁴⁰ Kurtubî, *a.g.e.*, XI, 52.

⁴¹ Kurtubî, *a.g.e.*, XIII, 250.

⁴² Mehmet Okuyan, "Necmuddin Daye ve Tasavvufi Tefsiri", (Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1994, s. 192.

⁴³ Kurtubî, *a.g.e.*, IV, 21.

⁴⁴ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 187.

⁴⁵ Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahi el-Himyerî (179/795), *el-Muvatta*, (Thk. Muhammed Mustafa el-Azami), Müessesetü Zâid b. Sultan, 2004, Kelam, 7.

bu kalbi pürüzsüz olur.” buyurması, ardından “*Hayır, bilakis onların kazandıkları kalpleri üzerine bir perde çekmiştir.*”⁴⁶ ayetini okuması da⁴⁷ kalbin söz konusu yönüne işaret etmektedir. Mücahid’in “Kalp avuç gibidir. Her bir günah sebebiyle ondan bir parmak kapanır. Sonra da üzerine mühür basılır.” sözünden yola çıkan Kurtubî, Mücahid’in bu sözü ile Hz. Peygamber’in “Şüphesiz vücutta bir et parçası vardır. O düzelirse vücudun tümü düzelir, o bozulursa vücudun tümü bozulur. Dikkat edin o kalptir.”⁴⁸ hadisinin mühürlemenin gerçek olduğuna delalet ettiğini söyler.⁴⁹

B. Kurtubî’nin Tefsirinde Tasavvufi Yorumlardan Yararlanması

Kurtubî bazı ayetlerin tefsirinde tasavvuf erbabının görüş ve sözlerine atıfta bulunur. Kurtubî’nin bu tavrı onun mutasavvıflara bakışını ortaya koyması bakımından önemlidir. Çünkü O, mutasavvıfların söylem ve tavırlarının tamamına karşı olsaydı tefsirinde onların görüşlerinden yararlanmazdı. Bilakis o, makul ve makbul gördüğü tasavvufi görüşlere tefsirinde yer vermiştir. Bunlardan bazıısı şöyledir:

✓ “*İnsanlardan, inanmadıkları halde, “Allah’a ve ahiret gününe inandık” diyenler vardır.*”⁵⁰ ayetinin tefsirinde iman, cennet-cehennem gibi meselelere yönelik mülâhazalar yapan Kurtubî, Allah’ın ezelden kullarının dünyada ki hallerini bildiği için onların son halini göz önüne alarak müminlere muhabbet, kafirlere de gazap ettiğini söyler. Bu konuda sûflerin “İman kulun söz ve fiil olarak kendisiyle süslenip bezendiği şeyler değildir. İman, ezelden beri kişinin mutluluğuna yönelik cereyan etmiş olan hükümdür. Bunun beden üzerinde ortaya çıkması kimi zaman iğreti olarak söz konusu olur. Kimi zaman da bir hakikat olarak ortaya çıkabilir.” görüşlerine yer verir. Bu görüşün şu hadisle uyuştuğunu söyler: “Sizden her bir kimse annesinin karnında kırk gün tutulur. Sonra bunun kadar bir süre sonra alaka olur. Bir bu kadar süre sonra ise et parçası olur. Bu aşamalardan sonra Allah meleği gönderir. Bu melek ona ruh üfler. Meleğe kişinin rızkını, ecelini, amelini bedbaht mı yoksa mutlu mu

⁴⁶ Mutaffifin 83/14.

⁴⁷ Hadis için bkz. Tirmîzî, Ebû İsa Muhamed b. İsa b. Sevre es-Sülemî (279/892), *Sünen-et-Tirmîzî*, (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuad Abdalbâkî), Mektebetü Mustafâ, Mısır 1975., *Tefsiru'l-Kur'an*, 83.

⁴⁸ Buhârî, İman, 39; Müslim, Musakat, 107.

⁴⁹ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 189.

⁵⁰ Bakara 2/8.

olacağını yazması emredilir. Kendinden başka hiçbir ilah bulunmayan adına yemin ederim, sizden herhangi bir kimse, cennet ehlinin amelleriyle amel eder. O kadar ki kendisi ile cennet arasında sadece bir arşınlık mesafe kalır, fakat onun için takdir edilen hüküm onu geçer ve cehennem ehlinin ameli ile iş yapar ve böylelikle oraya girer. Ve yine sizden herhangi bir kimse cehennem ehlinin ameli ile amel eder, o kadar ki kendisi ile cehennem arasında bir arşınlık mesafe kalır. Fakat onun hakkında yazılmış olan hüküm onu geçer ve cennet ehlinin ameli ile amelde bulunarak oraya girer.”⁵¹ Kurtubî söz konusu ayete bu yaklaşımıyla sûflerin görüşlerine katıldığını ifade etmiş olmaktadır. Ayrıca sûflerin görüşünü bir hadis-i şerifle desteklemesi onun herhangi bir görüşe nas eksensli yaklaştığını göstermektedir.

✓ Kurtubî “*Şimşeğin çakması neredeyse gözlerini alır; onları aydınlattıkça ışığında yürürler ve üzerlerine karanlık basınca durakalırlar. Allah dileseydi ışıltı ve görmelerini giderirdi. Doğrusu Allah her şeye kadirdir.*”⁵² ayetinin tefsirinde sûfî ilim adamlarının şu görüşlerine yer verir: “Bu yüce Allah’ın, iradesi zayıf kimselere verdiği bir örnektir. Bu kişi birtakım asılsız iddialarla büyük kimselerin hallerine intikal ettiğini söyler. Fakat iddialar ile bu halleri birbirine karıştırır. Allah da ondan bu hallerin nurlarını giderir. Bu şahıs karanlıklardan çıkış yolunu görmeyecek halde iddialarının karanlıklarında kalıverir.”⁵³

✓ “*O, yeryüzünü size bir döşek ve göğü de bir bina kıldı. Gökten su indirip onunla size rızık olmak üzere ürünler meydana getirdi; artık Allah’a, bile bile eş koşmayın.*”⁵⁴ Kurtubî bu ayeti izah ederken bazı sûfî ilim adamlarının şöyle dediklerini söyler: “Yüce Allah bu ayette fakrın yolunu göstermektedir. Buna göre fakr; yeryüzünü yatılacak, çiğnenecek bir döşek; semayı örtü; suyu koku; bitkiyi de yiyecek edinmek, dünyada dünyevi sebeplerle mahlûkattan hiçbir kimseye kulluk etmemektir. Çünkü yüce Allah kişiye bütün ihtiyaçlarını vermiştir.”⁵⁵

✓ “*Ve Adem’e bütün isimleri öğretti, sonra eşyayı meleklerle gösterdi. “Eğer sözünüzde samimi iseniz bunların isimlerini bana söyleyin” dedi.*”⁵⁶ Kurtubî bu ayeti açıklarken sûfî ilim adamlarının şunu söylediğini ifade

⁵¹ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 194.

⁵² Bakara 2/20.

⁵³ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 223.

⁵⁴ Bakara 2/22.

⁵⁵ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 230.

⁵⁶ Bakara 2/31.

eder: “Hz. Âdem bu isimleri Hakk’ın ona öğretmesi vasıtasıyla öğrenmiştir. Allah, Adem’in isimleri öğrenmesini istemiştir. Fakat o kendisine verilen emri unutmamıştır. Çünkü Allah bu konuda Adem’i kendi nefsiyle baş başa bırakmıştır. Yüce Allah bu duruma işaret etmek üzere şöyle buyurmaktadır: “*Andolsun ki bundan önce biz Âdem’e vahyettik (emir verdik) o ise unuttu. Biz onda bir azim (günaha kasıt) bulmadık.*” (Taha, 20/115).⁵⁷

✓ “*Ey inananlar! Babalarınızı, kardeşlerinizi küfrü imana tercih ediyorlarsa dost edinmeyin. Sizden onları kim dost edinirse doğrusu kendine yazık etmiş olurlar.*”⁵⁸ Kurtubî bu ayette ve benzer ayetlerde asıl yakınlığın, bedeni yakınlık ve akrabalık değil de din birlikteliği olduğunun beyan edildiğini söyledikten sonra suflerin okudukları bir şiire atıfta bulunarak izahını tamamlar. Söz konusu şiir şöyledir:

“Diyorlar ki bana, işte sevdiklerinin yurduna yaklaştık.

Sense hâlâ hüznülüsün. Elbette bu şaşılacak bir şey!

Derim ki: Yurdun yakın olmasının faydası ne?

Kalpler arasında yakınlık olmayınca?

Yurdu irak birçok kimse muradına ermiştir.

Bir başkasıysa yakınında komşusu olduğu halde hüznünden ölmüştür.”⁵⁹

✓ “*Bunlar cehennem ateşinde kızdırıldığı gün, alınları, böğürleri ve sırtları onlarla dağlanacak, “Bu, kendiniz için biriktirdiğinizdir; biriktirdiğinizi tadın” denecek.*”⁶⁰ Kurtubî bu ayetin tefsirinde sûfî ilim adamlarının şu sözlerine yer verir: “Özellikle bu organların söz konusu edilmesi, zenginlik fakiri gördüğü vakit kaşlarını çatıp, buruşturmasındandır. Nitekim şair şöyle demektedir:

“Yezid beni görmezlikten geliyor.

Gözlerini bana karşı çatmış gibidir.

Çatılan gözlerinin arası açılmasın.

Benimle karşılaştığın her vakit burnun yere sürtülsün.”⁶¹

✓ “*Erginlik çağına erince ona hikmet ve bilgi verdik. İyi davrananları böyle mükâfatlandırırız.*”⁶² Kurtubî bu ayetin tefsirinde şöyle der: “Şimdi sen alimin ve ilim öğrenenin güzel tavrına bak! Yine avamdan birisinin

⁵⁷ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 279.

⁵⁸ Tevbe 9/23.

⁵⁹ Kurtubî, *a.g.e.*, VIII, 94.

⁶⁰ Tevbe 9/35.

⁶¹ Kurtubî, *a.g.e.*, VIII, 129.

⁶² Yusuf 12/22.

ne kadar zekice soru sorduğuna, alim kişinin de ne kadar özlü ve mükemmel cevap verdiği dikkat et! İşte bundan dolayıdır ki sūfî ilim adamları şöyle demişlerdir. “Yüce Allah’ın: “*Erginlik çağına erince ona hikmet ve bilgi verdik.*”⁶³ buyruğunun ifade ettiği anlam şudur: Allah ismetine sebep olması için bunu şehvetin galip geldiği sırada kendisine ihsan etmişti.”⁶⁴

✓ “*Ana babasını tahtın üzerine oturttu, hepsi onun önünde eğildiler. O zaman Yusuf: “Babacığım! İşte bu vaktiyle gördüğüm rüyanın çıkışıdır. Rabbim onu gerçekleştirdi. Şeytan, benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra, beni hapisten çıkaran, sizi çölden getiren Rabbim bana pek çok iyilikte bulundu. Doğrusu Rabbim dilediğine lütfkardır. O şüphesiz bilendir, Hakim’dir” dedi.*”⁶⁵ Bu ayetin tefsirinde Kurtubî “*Bana da iyilikte bulundu. Çünkü beni zindandan çıkardı.*” ibarelerinden yola çıkarak Hz. Yusuf’un lütfkârlığı elden bırakmayarak “kuyudan” demediğini ve böylece kardeşlerine “*Bugün başınıza bir şey kakılmayacaktır.*” sözleriyle onları affettikten sonra yaptıklarını hatırlatmak istemediğini söyler. Bu sözlerin ardından sūfîlerin şu sözlerine yer verir: “Safa vaktinde cefanın anılması cefadır.”⁶⁶

✓ “*Bunda basiret sahibi olanlar için ibretler vardır.*”⁶⁷ ayetinde ki “*basiret sahibi olanlar*” lafzının İbn Abbas tarafından “salah ve hayır ehli kimseler” olduğuna dair bir tefsirin rivayet edildiğini söyleyen Kurtubî, sūfîlerin ise burada kastedilenin “keramet” olduğunu iddia ettikleri görüşüne yer vermiştir.⁶⁸

✓ “*Onlar: “Rabbimiz! Bize eşlerimizden ve çocuklarımızdan gözümüzün aydınlığı olacak insanlar ihsan et ve bizi Allah’a karşı gelmekten sakınanlara önder yap” derler.*”⁶⁹ Kurtubî bu ayetin tefsirinde şöyle der: “Sūfîlerin şeyhi el-Kuşeyrî Ebu’l-Kasım (465/1072) şöyle derdi: İmamet dua ile olur, iddia ile olmaz. Yani bu Allah’ın tevfiği, kolaylaştırması ve lütfu ile gerçekleşir.”⁷⁰

✓ “*Süleyman, kuşlara göz atıp yokladı ve şöyle dedi: “Hüdühüd’ü*

⁶³ Yusuf 12/22.

⁶⁴ Kurtubî, *a.g.e.*, IX, 169.

⁶⁵ Yusuf 12/100.

⁶⁶ Kurtubî, *a.g.e.*, IX, 267.

⁶⁷ Hicr 15/75.

⁶⁸ Kurtubî, *a.g.e.*, X, 43.

⁶⁹ Furkan 25/74.

⁷⁰ Kurtubî, *a.g.e.*, XIII, 83.

*niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı?”*⁷¹ Bu ayetin tefsirinde Kurtubî şöyle der: “İbnu’l-Arabî der ki: Mutasavvıf şeyhlerinin mallarını kaybettikleri vakit yaptıkları budur. Onlar da kendi amellerinde kusur olup olmadığını araştırırlar. Bu ise adapla ilgili meselelerde böyle olduğuna göre peki ya bugün biz farzlarda bile kusurlu hareket ederken, ne yapmalıyız?”⁷²

✓ “*Kitaptan bir ilim olan kimse ise: Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm, dedi. (Süleyman) onu (melikenin tahtını) yanı başına yerleşmiş olarak görünce: Bu, dedi, şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak üzere Rabbimin (gösterdiği) lütfundandır. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur, nankörlük edene gelince, o bilsin ki, Rabbimin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, O çok kerem sahibidir.*”⁷³ Kurtubî’ye göre burada bahsedilen tahtın getirilmesi işini Süleyman yaptıysa mucize, Âsaf veya onun dışındaki Allah’ın veli kullarından biri yaptıysa bu iş keramettir. Velinin kerameti ise tâbi olduğu peygamber için bir mucizedir. Kurtubî sözlerine şöyle devam eder: “el-Kuşeyrî dedi ki: Nezdinde kitabın bilgisi bulunan kişi Süleyman’dır, diyenler velilerin kerametini inkâr etmektedirler. Çünkü bunlara göre Süleyman (a.s.) ifrite: “Ben onu sana gözünü kırpmadan getiririm” demiştir. Yine bunlara göre ifritin yaptığı ne mucizedir, ne de bir keramettir. Çünkü cinlerin bu gibi şeylere zaten güçleri yeter. Bir cevher aynı halde iki yerde bulunamaz. Aksine bu yüce Allah’ın herhangi bir cevheri doğunun en uzak noktasında yok edip, sonra onu ikinci kere var etmesi olarak düşünülebilir. Bu ise batının en uzak noktasında yok oluştan sonraki haldir. Ya da aradaki mekanları yok eder, sonra bu mekanları iade eder.”⁷⁴

✓ “*Kitap’tan sana vahyolunanı oku; namaz kıl; muhakkak ki namaz hayasızlıktan ve fenalıktan alı kor. Allah’ı anmak en büyük şeydir! Allah Yaptıklarınızı bilir.*”⁷⁵ Bu ayetle alakalı iki görüşü beyan eden Kurtubî üçüncü bir görüş olarak sûfi şeyhlerin kabul ettiği bir başka görüşten bahseder. Buna göre “namazı dosdoğru kıl” buyruğundan kasıt, namazı devamlı kılmak ve gereği üzere yerine getirmektir. Bu ayette Allah kendi tarafından vermiş olduğu bir hükmü haber vermekte ve namazın, namaz kılan ve namaza riayet eden kimseyi hayasızlıktan ve münkerden alıkoyacağını bildirmektedir. Buna sebep ise namazda Kur’ân tilâvetinin yapılmasıdır. Namaz, namaz kılanın bütün

⁷¹ Neml 27/20.

⁷² Kurtubî, a.g.e., XIII, 179.

⁷³ Neml 27/40.

⁷⁴ Kurtubî, a.g.e., XIII, 206.

⁷⁵ Ankebut 29/45.

bedenini çalıştırır. Namaz kılan kişi kibleye yönelip Rabbinin önünde huşu ve zilletle eğilir. Onun huzurunda bulunduğunu, her halini görüp gözettiğini hatırlar. Bütün bunlar sebebiyle nefsi ıslah olur. Bu şekilde kıldığı bir namazdan sonra henüz fazla bir vakit geçmeden yeni bir namazın vakti girer. Bu sefer öncekinden daha güzel bir hal ile başka bir namaz kılar. Kurtubî'ye göre özellikle kişi kendisine, kıldığı bu namazın onun son ameli olabilir, duygusunu kazandırabilirse yukarıda bahsedilen faydaları görür.⁷⁶

✓ *“Daha önceden Medine’yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine hicret edip gelenleri severler; onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önde tutarlar. Nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler, işte onlar saadete erenlerdir.”*⁷⁷ Bu ayetin tefsirinde İsar⁷⁸ meselesi üzerinde duran Kurtubî şöyle der: “Sevginin tarifi hususunda sûflerin güzel ibarelerinden biri de sevginin (muhabbetin) isar demek olduğudur. Nitekim Aziz’in karısı ileri derecede Yusuf’u sevince, onu kendisine tercih ederek ondan istifade etmek isteyen bendim, demişti.”⁷⁹

✓ *“Toplanma günü için, sizi bir araya getirdiği zaman, işte o, kimin aldandığının ortaya çıkacağı gündür. Allah’a kim inanmış ve yararlı iş işlemişse, Allah onun kötülüklerini örter, onu içinde temelli ve sonsuz kalacağı, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyar. Büyük kurtuluş işte budur.”*⁸⁰ ayetinin tefsirinde Kurtubî şöyle der: “Kimi mutasavvıf ilim adamı şöyle demiştir: Allah bütün insanlar hakkında aldanişi takdir buyurmuştur. Rabbine aklanmadık bir şekilde kavuşmayacak hiçbir kimse yoktur. Çünkü amelinin karşılığını alması sevabını eksiksiz almadıkça mümkün olmayacaktır.”⁸¹

C. Kurtubî'nin Tefsirinde Sûflere Yönelttiği Eleştiriler

Kurtubî'nin tasavvufa bakış açısını ortaya koyacağını düşündüğümüz hususlardan bir tanesi de onun bazı mutasavvıflara yönelttiği eleştirileridir. Çalışmamızın bu kısmında Kurtubî'nin söz konusu eleştirilerine yer vereceğiz.

⁷⁶ Kurtubî, *a.g.e.*, XIII, 348.

⁷⁷ Haşr 59/9.

⁷⁸ İsar şu şekilde tarif edilmektedir: Bir kimsenin kendisi ihtiyaç içinde olsa bile sahip olduğu imkanları başkalarının ihtiyaçları üzerine kullanması, başkasının yararı için fedakarlıkta bulunmasıdır. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Çağrı, “İsar”, *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 490-491.

⁷⁹ Kurtubî, *a.g.e.*, XVIII, 28.

⁸⁰ Tegabün 69/9.

⁸¹ Kurtubî, *a.g.e.*, XVIII, 138.

1. Tefekkürde Aşırılık

Kurtubî tefekkür konusunda aşırıya kaçan tefekkürü namazın önüne geçiren bir takım sûfîlerin bu tutumlarını eleştirir. Bazı sûfîlerin tefekkürün daha faziletli olduğunu düşünmelerinin temelinde tefekkürün marifeti doğurduğu inancının yattığını söyler. Söz konusu sûfîlere göre şer'î makamların en üst makamı marifet makamıdır. Kurtubî sözlerine şöyle devam eder: “Buhârî ve Müslim’de Abbas’dan teyzesi Meymûne’nin yanında geceyi geçirdiğine dair bir nakil vardır. Söz konusu nakil şöyledir: “Rasûlullah yattığı yerden kalktı. Bakara sûresinin son on âyetini okudu. Daha sonra abdest aldı ve on üç rekât namaz kıldı.” Şimdi, siz Hz. Peygamber’in önce yaratıklar üzerinde tefekkürü sonra da namaza yönelişini bir arada yaptığını bir bakınız. İşte kendisine güvenilecek sünnet uygulama budur. Sûfîlerin bir gün, bir gece yahut da bir ay aralıksız olarak düşünmesine gelince; bu insanlara yakışmayan ve doğruluktan uzak bir yoldur ve böyle bir uygulamanın sünnete uygunluğu söz konusu değildir.”⁸²

2. Vecd Halinin Abartılması

Vecd, kasıt ve zorlama olmaksızın salike gelen, onu kendinden geçiren bir durum olarak tanımlanmıştır. Vecd halleri ibadet ve zikrin meyveleri olarak kabul görmüştür. Dolayısıyla bu anlayışa göre bir kimse virdini ve görevlerini fazlaştırdıkça Allah da onun hakkında lütfunu artırır.⁸³ Kurtubî’ye göre mutasavvıflar Araf suresi 150. ayette yer alan “*Levhaları attı.*” buyruğundan yola çıkarak vecd halinde yaptıkları bir takım taşkın hareketlerin caiz olduğuna kanaat getirmişlerdir. Ona göre mutasavvıf cahillerden bazıları bu ayetten yola çıkarak sûfîlerin sema anında elbiselerini atmalarının caiz olduğunu söylemişlerdir. Kurtubî davranışlarının caiz oluşuna Hz. Musa’nın Levhaları bırakmasını delil gösteren bu kimselerin “Bunlar gaybet halindedir. O bakımdan kınanmazlar. Çünkü Musa da kavminin buzağıya tapmasından dolayı kederin etkisi altına girince Levhaları attı ve kırdı. Hâlbuki ne yaptığını bilemiyordu.” dediklerine yer verir. Bu yorumu doğru bulmaz.⁸⁴

“*Kâbe’deki tapınmaları sadece ıslık çalmak ve el çırpımdan başka bir şey değildir. İnkârınıza karşılık artık azabı tadın.*”⁸⁵ ayetinden yola çıkarak raks

⁸² Kurtubî, *a.g.e.*, IV, 315.

⁸³ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 156.

⁸⁴ Kurtubî, *a.g.e.*, VII, 288. Bu hususta sûfîlerin başka delilleri için bkz. Kurtubî, *a.g.e.*, XV, 197.

⁸⁵ Enfal 8/35.

eden, alkış tutan, bağırıp çağıran sûfilere cahiller olarak niteleyen Kurtubî, bu davranışların kabul edilemeyeceğini söyler. Ona göre bütün bunlar aklı başında olan kimselerin yapacağı işler değildir. Zira ona göre bu işleri yapan kimselerin söz konusu davranışlarıyla müşriklerin Beytullah'ın yanında yaptıkları bir takım davranışlar birbirine benzemektedir.⁸⁶

Konuya “*Kalplerine kuvvet ve metanet verdik de onlar ayağa kalkıp: “Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir. Ondan başka hiçbir ilaha yönelmeyiz. Şayet böyle bir şey yapacak olursak, gerçek dışı, pek saçma bir söz söylemiş oluruz.”*⁸⁷ ayetinde tekrar değinen Kurtubî kimi sûfilerin bu ayette geçen “*Onlar ayağa kalkıp: “Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir. Ondan başka hiçbir ilaha yönelmeyiz”* buyruğundan hareketle raks ettiklerini söyler. Ona göre bu doğru olmayan bir delillendirme. Çünkü bu âyette kendilerinden söz edilen kimseler, ayağa kalkıp Allah'ın hidâyet ettiği şekilde Allah'ı anmışlar ve şükretmişlerdir. Kurtubî sözlerine şöyle devam eder: “Bu nerede! Ayakları yere vurarak, elleri açarak raks etmek nerede! Özellikle de bu zamanımızda tüysüzlerden ve kadınlardan güzel seslilerin nağmelerini işitmek nerede! Bu ikisi arasında göklerle yer arasındaki gibi bir uzaklık vardır. Diğer taraftan böyle bir tutum, ilim adamlarının tümüne göre haramdır. İmam Ebu Bekr et-Turtuşî de sûfilerin bu konudaki kanaatleri hakkında kendisine soru sorulması üzerine şöyle demektedir: Raks ve vecde gelmeye gelince bunu, ilk olarak ortaya atanlar, Samirî'nin adamlarıdır. Sâmirî, onlara böğüren bir ceset halinde buzağıyı yapınca, onlar vecde gelerek etrafında kalkıp raksetmeye koyuldular. İşte bu kâfirlerin dinidir. Buzağıya ibadet edenlerin yoludur.”⁸⁸ Kurtubî'ye göre bazı kimseler vecd ve huşu'yu yanlış tevîl etmişlerdir. Allah'ın azabından korkan kimselerinin Enfal suresi 2. ayet⁸⁹ ve Zümer suresi 23.⁹⁰ ayet gereğince davranışları gerektiğini söyleyen Kurtubî, Allah anılınca bağırıp çağıran kimseleri bidatçi, sapık, avam ve cahiller olarak niteler. Bu kimselerin bağırma şeklini de eşeğin sesine benzetir. Çünkü ona göre hiç kimse Allah'ı tanımak, O'ndan korkmak, O'nun celâlini hakkıyla ta'zim etmek hususlarında

⁸⁶ Kurtubî, a.g.e., VII, 400.

⁸⁷ Kehf 18/14.

⁸⁸ Kurtubî, a.g.e., X, 366.

⁸⁹ Ayet mealen şöyledir: “Müminler o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir, O'nun ayetleri kendilerine okunduğu zaman imanlarını artırır ve Rablerine tevekkül ederler.”

⁹⁰ Ayet mealen şöyledir: “Allah, sözün en güzelini, (Kur'an'ın ayetlerini güzellikte) birbirine benzer, ikişerli bir Kitap halinde indirdi. Rablerinden korkanların, ondan derileri ürperir, sonra derileri ve kalpleri Allah'ın zikrine yumuşar. İşte bu (Kitap) Allah'ın rehberidir. Dilediğini bununla doğru yola iletir. Ama Allah kimi sapıklığında bırakırsa artık ona yol gösteren olmaz.”

ne Hz. Peygamber'e, ne de sahabeye yetişemez. Bununla birlikte Hz. Peygamber ve sahabe kendilerine Allah'tan gelen öğütleri kavramaya çalışır ve Allah'tan korktukları için ağlardı.⁹¹

3. Zühdde Aşırıya Kaçma

Kurtubî'ye göre “*Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah'ın koyduğu) sınırları aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez.*”⁹² ayeti, benzer ayetler ve bu anlamda varid olmuş hadis-i şerifler, zahid geçinenleri ve mutasavvıflar arasından işi tembelliğe vuranların yaklaşımlarını reddetmektedir. Bu konuda Taberî'nin “Allah'ın Mü'min kullar için helal kılmış olduğu şeylerden herhangi bir hoş ve temiz yiyeceği, giyeceği veya evlenmeyi haram kılması hiçbir Müslüman için caiz değildir.”⁹³ görüşüne yer veren Kurtubî helalinden pamuk ve ketenden yapılmış elbise giymeye gücü yettiği halde kıldan ve yünden yapılmış elbiseleri tercih edenleri, şehvi arzularını artıracağından çekinip bir takım yiyeceklerden uzak duran ve bayağı şeyleri yemeyi tercih edenleri eleştirir.⁹⁴ Ona göre Kur'an'da tatlı ve lezzetli yiyecekler yemenin cevazına dair deliller vardır. Dolayısıyla bu şeyler tüketmek zühde aykırı değildir. Fakat yine ona göre bunların, uygun şekilde, israfa kaçmaksızın kullanılmalrı gerekir.⁹⁵

4. Şeyhe Saygının Abartılması

Tasavvuf kültüründe şeyh, müridi için rol modeldir. Bu bağlamda mürid şeyhini örnek alır ve asla şeyhe saygıda kusur etmez. Kurtubî'nin bu husus üzerine bir takım mülâhazaları vardır. O, sema yapanları ve şeyhlerinin huzuruna girerken secdeye varan hareketlerle tazimde bulunan sûfleri cahiller olarak niteler. Onlardan bazılarının cezbeye kapıldıklarını iddia ederek kendisinden daha kıdemli gördükleri şahıslara secde ettiklerini söyleyen Kurtubî, bu kimselerin bu tür hareketlerinin bilgisizlikten kaynaklandığını söyler. Ona göre söz konusu şahıslar bilgisizliklerinden kibleye doğru mu başka tarafa doğru mu secde ettiklerine dahi dikkat etmemişlerdir. Yine ona göre bu

⁹¹ Kurtubî, *a.g.e.*, XII, 59.

⁹² Maide 5/87.

⁹³ Taberî'nin söz konusu görüşü için bkz. Taberî, Ebû Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezid (310/923), *Câmiü'l-beyâni 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, (Thk. Ahmed Muhammed Şakir) , Müessesetü'r-risâle, 2000/1420, X, 513-514.

⁹⁴ Kurtubî, *a.g.e.*, VI, 262.

⁹⁵ Kurtubî, *a.g.e.*, X, 127.

kimselerin bu şekildeki amelleri bir sapıklıktır ve boşa çıkmıştır.⁹⁶

5. Visal Orucunun Meşru Görülmesi

Kurtubî bazı tasavvuf alimlerinin “*Ve bir vakit Mûsâ’ya kırk gecelik bir süre ayırmıştık. Ama siz Mûsâ’nın ayrılmasından az sonra, buzağıyı ilâh edinip zalim olmuşsunuz.*”⁹⁷ ayetini delil getirerek en faziletli visal orucunun⁹⁸ kırk gün olduğunu iddia ettiklerini söyler. Visal orucunun meşruiyetinin diğer ayeti kerimelerle kaldırıldığını söyleyen⁹⁹ Kurtubî, visalin caiz olduğunu düşünenlerin gerekçelerini şöyle açıkladıklarını söyler: “Visalin yasak kılınış sebebi onların henüz İslâm’a yeni girmiş olmalarıydı. Rasûlullah visali kendilerini zorlayarak yapmaya kalkışmalarından ve en yüksek makamlara böyle bir zorlama ile erişmek isteyeceklerinden, bunun sonucunda onlara bıkkınlık geleceğinden ya da cihad, düşmana karşı güçlü olmak gibi daha faydalı olan şeyleri yerine getiremeyecek şekilde zaafa düşeceklerinden korktu. Halbuki o dönemde bu gibi şeylere ihtiyaçları vardı. Bizzat kendisi ise özel olarak visali sürdürüyor, itaatlerin en yüksek makamlarını devam ettiriyordu. Visal orucu tutmak isteyenlere kendisiyle onlar arasında bir farkın bulunduğunu söylüyordu. Bu hususta kendi halinin onların halinden farklı olduğunu bildirerek: “Ben sizin gibi değilim. Rabbim beni yedirip içiriyor. Gecemi böyle geçiriyorum.”¹⁰⁰ diyordu. İman kalplerinde kemal noktasına ulaşmış göğüslerinde sapaşğlam yerleşmiş kök salınca, Müslümanlar çoğalıp düşmanlarına karşı üstünlük elde edince, Allah’ın dostları (evliyaulah) visal orucu tutmaya başladılar ve en üstün makamlara yükselmekle kendilerini yükümlü kıldılar.” Sûfîlerin bu sözlerini doğru bulmayan Kurtubî’ye göre, her nasıl olursa olsun visal orucunu terk etmek gerekir. Derecelerin en yükseği, makam ve mevkilerin en üstünü budur. Ayrıca ona göre gece şer’î bir oruç için tayin edilmiş zaman değildir. Zira bir kimse niyet ederek geceleyin oruç tutmak istese bundan dolayı herhangi bir sevap elde edemez.¹⁰¹

⁹⁶ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 294.

⁹⁷ Bakara 2/51.

⁹⁸ İki veya daha fazla günü iftar etmeksizin oruçlu geçirmeye visal orucu denir. Visâl orucu Mâlikiler’e göre haram, Hanefî, Şafîi ve Hanbeli mezhebine göre ise mekruhtur. Geniş bilgi için bkz. İbrahim Kafi Dönmez, “Oruç”, *DİA*, XXXIII, İstanbul, 2002, 418.

⁹⁹ Kurtubî, *a.g.e.*, I, 396.

¹⁰⁰ Müslim, Sıyam, 55-61.

¹⁰¹ Kurtubî, *a.g.e.*, II, 330.

6. Malın Tamamının Tasadduk Edilmesinin Yanlışı

“Eğer yolculukta olup katip bulamazsanız alınan rehin yeter. Şayet birbirinize güvenirsiniz, güvenilen kimse borcunu ödesin. Rabbi olan Allah’tan sakınsın. Şahitliği gizlemeyin, onu kim gizlerse şüphesiz kalbi günah işlemiş olur. Allah işlediklerinizi bilir.”¹⁰² ayetinde Allah’ın yazışmayı, şahit tutmayı ve rehin almayı emretmiş olması, malların korunması ve artırılmasına gereken özenin gösterilmesi için kat’î bir nas olduğunu söyleyen Kurtubî bunun aksini savunan bazı mutasavvıflar için şöyle der: “Burada bunun böyle olmadığı görüşünde olan cahil ve tıpkı davar güdenlere benzeyen mutasavvıflara bir ret vardır. Bunlar bütün mallarını elden çıkarır, kendilerine, ailelerine yetecek kadarını dahi elde tutmazlar. Diğer taraftan kendisi muhtaç olup ailesi fakir olunca, ya kardeşlerinin minnetlerine ve sadakalarına maruz kalır yahut da dünya ehli kimselerden almak zorunda kalır. Bu ise yerilmiş ve yasaklanmış bir fiildir.”¹⁰³ Bu konuda sahabe hayatından, sözlerinden ve hadislerden deliller getirerek sûfilerin yanlış kanaatte olduklarını beyan eder.¹⁰⁴

7. Geçimini Temin İçin Çalışmayı Reddetme

“Ey İnananlar! Mallarınızı aranızda haksızlıkla değil, karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle yeyin, haram ile nefsinizi mahvetmeyin. Allah şüphesiz ki size merhamet eder.”¹⁰⁵ ayeti ve bazı hadislerden yola çıkan Kurtubî şöyle der: “Bu âyet ve naklettiğimiz hadislerde ticaret ve sanayi ile geçimini talep etmeyi kabul etmeyen cahil sûfilerin görüşleri reddedilmektedir. Çünkü yüce Allah, malların batıl yollarla yenilmesini haram kılmış, ticareti helâl kılmıştır. Bu da gayet açık bir gerçektir.”¹⁰⁶

Kurtubî’ye göre veli olan bir kimsenin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu çocukunu koruyacak şekilde mal-mülk sahibi olması makul bir şeydir. Hem veli, hem de fazilet sahibi olmakla birlikte sahabenin mallarının bulunmuş olması örnek olarak yeterlidir. Ona göre göre çeşitli gelir kaynaklarını, geçimini sağlamak maksadıyla edinen kimselerin yaptıkları iş en faziletli amellerdendir. Bu gibi mallar da en faziletli mallardandır.”¹⁰⁷

¹⁰² Bakara 2/283.

¹⁰³ Kurtubî, a.g.e., III, 417.

¹⁰⁴ Kurtubî, a.g.e., III, 418-420.

¹⁰⁵ Nisa 4/29.

¹⁰⁶ Kurtubî, a.g.e., V, 156.

¹⁰⁷ Kurtubî, a.g.e., XI, 32.

8. Mübah Şeyleri Tüketmekten Kaçınma

*“İnanan ve yararlı iş işleyenler ki kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükleriz işte cennetlikler onlardır, orada temelli kalacaklardır.”*¹⁰⁸ ayetinin tefsirinde Kurtubî şöyle der: “Sûfilerin kimisi temiz ve lezzetli şeyleri yemeyi mekruh görmüşlerdir. Bu görüşlerine de Ömer’in (r.a.) şu sözünü delil göstermişlerdir: “Et yemekten uzak durun. Çünkü et de tıpkı şarabın alışkanlığı gibi bir alışkanlık yapar.” Kurtubî’ye göre bu söz dünya nimetlerine dalan, zevk-safa peşinde koşan ve böylelikle adeta ahireti unutan kimseler hakkında söylenmiştir. Hz. Ömer valilerine ve komutanlarına “Nimetlere gark olmaktan, acemlilerin elbiselerini giyinmekten uzak durun. Bunun yerine zahidane yaşayışı tercih edin.” şeklinde mektupları da bu sebeple yazmıştır. Ona göre Hz. Ömer bu sözleriyle hiç bir zaman Allah’ın helal kıldığı şeyi haram kılmayı yahut Allah’ın mübah kıldığı bir şeyi yasaklamayı düşünmemiştir. Yine ona göre *“De ki: “Allah’ın, kulları için çıkardığı süsü ve güzel rızıkları kim haram etti?” De ki: “O, dünya hayatında inananlarıdır, kıyamet günü de yalnız onlarıdır.” İşte biz, bilen bir topluluk için ayetleri böyle açıklıyoruz.”*¹⁰⁹ ayeti ve yeme içmeyle ilgili bazı hadisler de mübah şeyleri tüketmenin caiz olduğunu göstermektedir.¹¹⁰

9. Şarkı ve Müzik Aletlerine Yaklaşımındaki Yanlışlık

Kurtubî’ye göre nefisleri harekete getiren, kadınlara karşı şevk arzuları uyandıran, edep dışı ifadeler içeren şarkılar haramdır. İçerisinde bu türden sözler bulunmayan şarkılar ise az miktarda söylemek ve dinlemek kaydıyla caizdir. Mesela düğün, bayram ve zor işlere karşı gayrete getirmek gibi haller böyledir. Hendeğin kazılması esnasında söylenen ezgilerle, Enceşe ve Seleme b. el-Ekva’nın ezgileri bu kabildendir. Kurtubî kaval, tef ve çeşitli çalgıları sûfilerin ortaya çıkardığı bidatler olarak görür. Bu aletlerle icra edilen şarkıları ve çalgı aletlerini dinlemeyi adet haline getirmeyi tiryakilik olarak değerlendirir. O’na göre bu tür faaliyetler haramdır.¹¹¹ Kurtubî’ye göre zahidlik taslayanların cahilleri ile mutasavvıflardan haddi aşmış birtakım kimseler Allah’ın Hz. Eyüp’e hitaben “Ayağımı yere vur”¹¹² buyruğunu raksın cevazına delil

¹⁰⁸ Araf 7/42.

¹⁰⁹ Araf 7/32

¹¹⁰ Kurtubî, a.g.e., VII, 199.

¹¹¹ Kurtubî, a.g.e., XIV, 54.

¹¹² Sad 42

göstermişlerdir. Ancak bu değerlendirme doğru değildir.¹¹³

10. Rızkın Yanlış Anlaşılması

Kurtubî'ye göre kimi sûfler rızık konusunu yanlış anlamışlardır. Sûfi şeyhlerin “Kişi ancak itaatler hususunda sabah ve akşam yola koyulur. İşte asıl rızkın gelmesini sağlayan sebep budur.” görüşlerine yer veren Kurtubî, onların bu hususta “*Ailene ve ümmetine namaz kılmalarını emret, kendin de namaza devam et! Biz senden rızık istemiyoruz, bilakis senin rızkın Bize aittir. Güzel âkıbet, takvâdadır.*”¹¹⁴; “*Kim izzet istiyorsa bilsin ki izzet tamamıyla Allah'ındır. Güzel ve temiz sözler O'na yükselir. Amel-i salihî, güzel ve makbul işi de Allah yükseltir. Kötü işleri gizlice tasarlayıp kuranlara şiddetli azap vardır. Onların kurdukları bütün tuzaklar mahvolur.*”¹¹⁵ ayetlerini görüşlerine delil getirdiklerini söyler. Bu sûflere göre rızkın semadan inmesini sağlayan şey zikir ve salih ameldir. Yoksa yeryüzünde çalışıp çabalamak değildir. Çünkü yeryüzünde rızık diye bir şey yoktur. Rızkın mahalli semadır. Bu görüşlere karşı Kurtubî iki yolla cevap verir. Birincisi yukarıda bahsi geçen ayetleri fukahanın anlayış biçimidir. O da ayetlerin zahiri manasının esas alınmasıdır. İkincisi ise Hz. Peygamberin sünnetidir. Hz. Peygamberin sünnetinin gereği ise dünyevî sebepler gereğince ekip biçmek, pazarlarda ticaret yapmak, malların bakımı, geliştirilmesi ve ziraatla uğraşmaktır.¹¹⁶

Kurtubî bazı cahil mutasavvıfların açlığını giderecek kadar dahi yiyecek istemeyi uygun bulmadıklarını fakat “*Yine yola koyuldular. Nihayet bir şehir halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Halk onları konuk etmek istemedi. Derken orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar gördüler. Adam hemen o duvarı doğrulttu. Mûsâ, “İsteseydin bu iş için bir ücret alırdın” dedi.*”¹¹⁷ ayetinin yiyecek istenebileceğine ve acıkan kimsenin açlığını giderecek miktardaki şeyleri istemesinin vacip olduğuna delil teşkil ettiğini söyler.¹¹⁸

11. Tevekkülün Yanlış Yorumlanması

Kurtubî'ye göre tevekkül konusunda sûflerin bir kısmı aşırıya kaçmışlardır. Bu hususta söz konusu kimselerin neredeyse çoluk çocuğunu zayı

¹¹³ Kurtubî, *a.g.e.*, XV, 215.

¹¹⁴ Taha 20/132.

¹¹⁵ Fâtır 35/10.

¹¹⁶ Kurtubî, *a.g.e.*, VIII, 107.

¹¹⁷ Kehf 18/77.

¹¹⁸ Kurtubî, *a.g.e.*, XI, 24.

edecek bir tavır sergilediklerini söyleyen Kurtubî, bu kimselerin tutumlarına Hz. İbrahim'in eşi Hacer ve oğlu İbrahim'i çölde bırakılmasını örnek gösterdiklerini fakat bu yaklaşımın yanlış olduğunu vurgular. Çünkü Hz. İbrahim bu işi Allah'ın emriyle yapmıştır. Bu şahsına münhasır bir hadisedir.¹¹⁹ Bu konuya “Orayı geçtiklerinde Musa, genç arkadaşına dedi ki: “Hadi, getir şu kuşluk yemeğimizi. Vallahi bu yolculuğumuz yüzünden epey çektik.”¹²⁰ ayetinde de değinen Kurtubî “Kuşluk yemeğimizi getir.” buyruğunun yolculukta azık bulundurmaya yönelik delil teşkil ettiğini söyler. Dolayısıyla burada Allah'a tevekkül ettikleri iddiası ile kurak bölgeleri, çölleri azık edinmeksizin aşmaya kalkışan bilgisiz ve cahil sûflilerin kanaatlerinin reddedildiğini söyler. Çünkü Allah'ın peygamberi olan Hz. Musa azık edinerek yola çıkmıştır.¹²¹

12. Tedaviden Kaçınma

Sûflilerin bir kısmı hastalığa sabredilmesi ve tedavi yoluna başvurulmasını uygun bulmamaktadırlar. Çünkü onlara göre bir kimsenin veli olabilmesi ancak başına gelen belalara razı olması ve hastalandığında tedavi yoluna başa vurmamasıyla mümkündür. Kurtubî'ye göre bu yaklaşım doğru değildir. Çünkü “Sonra her çeşit meyvelerden ye de Rabbinin yollarında boyun eğerek yürü! Onun karınlarından, renkleri çeşit çeşit bir içecek çıkar ki onda insanlara şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir millet için ibret vardır.”¹²² ayeti söz konusu iddiayı reddetmektedir. Ona göre tedavi olmayı kabul etmeyenlerin bu tutumlarının bir anlamı yoktur. Zira “Onda insanlar için şifa vardır” buyruğu hastalık ve benzeri durumlarda ilaç kullanmanın caiz olduğunu göstermektedir. Ayrıca Kurtubî bu konuda bazı hadislerle de yer vermiştir.¹²³

13. Çocuk Sahibi Olmayı Hoş Görmemek

Kurtubî'ye göre bazı sûfliler çocuk sahibi olmayı hoş görmezler. Bu tutumunun yanlış olduğunu söyleyen Kurtubî'ye göre “Orada Zekeriya Rabbine dua etti: “Ya Rabbi! Bana kendi katından temiz bir soy bahşet, doğrusu Sen duayı işitirsin.”¹²⁴ ayeti dinde çocuk sahibi olmayı istemeye yönelik bir engelin olmadığını göstermektedir. O bu ayetin tefsirinde şöyle der: “İşte bu ayet

¹¹⁹ Kurtubî, a.g.e., IX, 370.

¹²⁰ Kehf 18/62.

¹²¹ Kurtubî, a.g.e., XI, 13.

¹²² Nahl 16/69.

¹²³ Kurtubî, a.g.e., X, 138.

¹²⁴ Ali İmran 3/38.

“Çocuk isteyen ahmaktır.” diyen kimi cahil mutasavvıfların kanaatini reddetmektedir. Böyle bir kimse ahmak ve şaşkın olduğunu bilmiyor. Yüce Allah, İbrahim el-Halil’in şöyle dua ettiğini bize haber vermektedir: “*Gelecek nesiller içinde iyi nam bırakmayı, hayırla anılmayı nasib eyle bana.*”¹²⁵ Bir başka yerde de Allah şöyle buyurmaktadır: “*Ve şöyle niyaz ederler: “Ey keremi bol Rabbimiz! Bize gözümüzün, gönümüzün süruru olan temiz eşler ve nesiller ihsan eyle, bizi müttakilere önder eyle!”*”¹²⁶

Buhârî’nin “Çocuk İsteme Babı” diye bir başlık açmış olmasını da kendisine delil getiren Kurtubî bazı hadislerle yer vererek görüşünü destekler. Ayrıca Kurtubî’ye göre çocuk dilemek Resullerin ve Sıddıkların sünnetidir. Ayrıca ona göre “*And olsun ki, senden önce nice peygamberler gönderdik. Onlara eşler ve çocuklar verdik. Allah’ın izni olmadan hiçbir peygamber bir mucize getiremez. Her şeyin vakti ve süresi yazılıdır.*”¹²⁷ ayeti de çocuk sahibi olmanın bir mahzuru olmadığını göstermektedir.¹²⁸

SONUÇ

Kurtubî’nin tefsirinin tasavvufî yönünü tespit etmek için üç ayrı temelden konuya yaklaşmak gerekmektedir. Birincisi Kurtubî’nin bazı tasavvufî kavramlara yüklediği anlamlardır. İkincisi tefsir yaparken kimi mutasavvıfların tefsirine yer verip vermemesi meselesidir. Üçüncü olarak ise bazı sûfilere yönelttiği eleştirilerdir.

Kurtubî’nin bazı tasavvufî kavramlara yüklediği anlamlardan kimi yerlerde mutasavvıflarla hem fikir olduğu görülmektedir. Mesela, keramet, ilham gibi mutasavvıfların çokça önemsedığı hususiyetleri kabul etmesi böyledir. Kimi ayetlerin tefsirinde bazı büyük mutasavvıfların fikirlerinden istifade etmesi veya sûfi sözlerine tefsirinde yer vermesi de tasavvufî yoruma olumlu baktığının göstergelerindedir. Mesela Hasan-ı Basri, Süfyan es-Sevrî, Sehl b. Abdullah et-Tüsterî ve Kuşeyrî gibi büyük mutasavvıfların görüşlerine yer geldiğinde müracaat etmesi, onların takip ettikleri yolun makul olduğunu kabul ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte Kurtubî’nin tasavvufa karşı yaklaşımında bir ölçü koyduğu anlaşılmaktadır. Bu da tefsirinde kimi sûfilere yönelttiği ciddi eleştirilerden anlaşılmaktadır. Öyle ki bazen sûfilere, cahiller,

¹²⁵ Şuarâ 26/84.

¹²⁶ Furkan 25/74.

¹²⁷ Rad 13/38.

¹²⁸ Kurtubî, *a.g.e.*, IV, 73.

tembeller, zahid geçinenler vb. ifadelerle isimlendirmektedir. Buradan da şöyle bir sonuç çıkmaktadır: Kurtubî, Kur'an ve Sünnet'e uygun yaşam tarzına uyan tasavvufi hayatı ve bunu kendisine yol edinen sûfilere olumlu bir bakış açısına sahiptir. Fakat Kur'an ve Sünnet'in koyduğu sınırları aşan özellikle zühd, tevekkül, vecd hali gibi meselelerde Kur'an'a ve Sünnet'e aykırı bulduğu davranış biçimlerini, söylemleri benimseyen kimseleri şiddetle eleştirmekte ve bu tür tutumları reddetmektedir. Dolayısıyla Kurtubî'nin tefsirinde kimi sûfilere yöneltilen eleştirilerden onun tasavvufa karşı olduğu fikri çıkmamakta, bilakis Kur'an ve Sünnet'e uygun zühd hayatını, tevekkül anlayışını beğenmekte fakat aşırı uçları eleştirdiği anlaşılmaktadır.

Kurtubî'nin sûfilere tenkit ederken dayanaklarını şöyle özetleyebiliriz. Kur'an'ın naslarına fukahanın zâhirî bakış açısı, Hz. Peygamber'in sünneti ve sahabenin yaşam biçimi. Ona göre bu üç unsura aykırı olan fikir ve davranışlar reddedilir.

KAYNAKÇA

Altıkulaç, Tayyar, "Kurtubî, Muhammed b. Ahmed", *DİA*, XXVI, Ankara 2002, ss:455-547.

Ateş, Süleyman, *İşârî Tefsir Okulu*, Yeni Ufuklar Neşriyat.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakâtu'l-Müfessirîn*, Bilmen Yay., İstanbul 1974.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (256/870), *Sahihu'l-Buhârî*, Dâru Sahnun, Tunus 1992.

Çağrı, Mustafa, "İsâr", *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 490-491.

Çelik, Ahmet, *el-Âlûsî'nin Rûhu'l-Me'ân'î İsimli Eserinde "İşârî Tefsir"*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1996

Dönmez, İbrahim Kafi, "Oruç", *DİA*, XXXIII, İstanbul, 2002

El-Kelâbâzî, Ebî Bekr Muhammed b. İshak (h. 380), *et-Taarruf li-mezhebi ehli't-Tasavvuf*, (Thk. Ahmed Şemseddîn), Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1993.

Hucvirî, Ebu'l-Hasan Data Gencbaş Ali b. Osman b. Ali (465/1072), *Keşfu'l-mahcûb*, (Trc. İsâd Abdulhâdî Kandil), Kahire 1974.

İbn Ferhûn, İbrahim b. Ali Muahmeed el-Yamerî el-Malikî, *ed-Dibâcu'l-Müzheb fî Marifeti Ulemai Ayani'l-Mezheb*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, Beyrut, ts.

Kasbî, Mahmut Zelat, *el-Kurtubî ve Menhecuhu fi't-Tefsir*, Kahire 1979.

Köle, Bekir, “Zeynüddin-i Hâfî ve Eserlerinde Tasavvuf Görüşleri”, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

Kurt, Yaşar, “Ni’metüllah Nahcivânî ve Tasavvufî Tefsîri”, (Basılmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1998.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr (671/1273), *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’an*, (Thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrahim Atfeş, Dâru’l-Kütübî’l-Mısıryye, Kahire 1964.

Kuşeyrî, Abdulkerim, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, (Haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul 2003.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Recî’ Vak’ası”, *DİA*, XXXIV, İstanbul 2007, ss. 510-511.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahi el-Himyerî (179/795), *el-Muvatta*, (Thk. Muhammed Mustafa el-Azamî), Müessesetü Zaid b. Sultân, 2004.

Müslim b. El-Haccâc, Ebu’l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisâburî (261/875), *Sahihü’l-Müslim*, Dâru Sahnun, Tunus, 1992.

Okuyan, Mehmet, “Necmuddin Daye ve Tasavvufî Tefsiri”, (Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1994.

Selvi, Dilaver, “Her Ayetin Bir Zahirî Bir Bâtını Vardır-Hadisindeki Zahir ve Batın Kavramları Üzerine Değerlendirmeler”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, 2011, ss. 7-41.

Taberî, Ebû Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd (310/923), *Câmiü’l-beyânî ‘an te’vîli âyi’l-Kur’an*, (Thk. Ahmed Muhammed Şakir) , Müessesetü’risâle, 2000/1420.

Tirmîzî, Ebû İsa Muhamed b. İsa b. Sevre es-Sülemî (279/892), *Sünen-et-Tirmîzî*, (Thk. Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdalbaki), Mektebetü Mustafa, Mısır 1975.

Uludağ, Süleyman, “İşârî Tefsir”, *DİA*, XXIII, İstanbul 2001, ss: 424-428.

Yıldız, Abdulvahap, “Meybudî ve Keşfu’l-Esrâr Adlı Tefsirinde Tasavvufî Kültür”, (Basılmamış Doktora Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2000.

Yıldız, Abdulvahap, “Kerâmet ve İstidrâc”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl:14, Sayı: 21, Ocak-Haziran 2009, s. 42, ss: 41-62.

Kurtubi Tefsirinde Tasavvuf

Zehebî, Muhammed es-Seyyid Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*,
Mektebetü Vehbe, Kahire 2000.